

STOCKHOLM RESEARCH REPORTS IN DEMOGRAPHY

No. 30

TREDJEBARNSFÖDSLAR
BLAND SVENSKA KVINNOR FÖDDA 1936-50

av

. Britta Hoem

Stockholms universitet
Demografiska avdelningen
S-106 91 Stockholm

ISBN 91-7820-017-2
ISSN 0281-8728

Augusti 1986

Sammanfattning

Det har varit en klar nedgång i benägenheten att få ett tredje barn bland tvåbarnsmödrar födda 1936-50. De två bakgrundsfaktorer som har haft störst betydelse för huruvida en tvåbarnsmor också fått ett tredje barn är avståndet mellan de två första barnen och hennes ålder när hon fick det första barnet. Ju kortare småbarnsperiod en kvinna har haft desto större är sannolikheten för att hon också fått ett tredje barn, speciellt om hon fick det första barnet i ung ålder.

Man är van vid att söka förklaringar till den senaste fruktsamhetsnedgången bland sociala och ekonomiska variabler, som t.ex. kvinnans ökade utbildning och högre förvärvsfrekvenser. Vi är därför ganska förvånande över att de två demografiska variablerna ovan har haft så stor betydelse, när vi samtidigt beaktat förklaringsvariabler av denna karaktär. Vi har emellertid inte funnit att kvinnornas ökade förvärvsfrekvenser har haft någon dominerande betydelse för nedgången i tredjebarnsfödslarna. De hemarbetande tvåbarnsmödrarna har visserligen högre fruktsamhet än de förvärvsarbetande, men skillnaderna har minskat betydligt t.o.m. under den förhållandevis korta tidsperiod som vi här har kunnat undersöka. De förvärvsarbetandes fruktsamhet har legat relativt konstant, medan det är de hemarbetandes som har sjunkit. Å andra sidan kan man inte bortse från att bl.a. förändringen i kvinnornas sysselsättningsmönster kan ha haft en stor indirekt betydelse genom att den bidragit till en ändring av värderingarna och normerna kring barnafödandet i riktning mot en ytterligare förstärkning av tvåbarnsidealet.

Innehållsförteckning

	Sida
1. Inledning	3
2. Dataunderlag och studiens uppläggning	
2.1 Fruktksamhetsundersökningen 1981	6
2.2 Studerade befolkningsgrupper	7
2.3 Modell	8
3. Kvinnornas fördelning på olika bakgrundsfaktorer	12
4. Tredje barnets födelse - resultat	
4.1 Inledning	16
4.2 De stora dragen i utvecklingen	17
4.3 Kompletterande resultat	24
4.4 Betydelsen av de två första barnens kön för kvinnans fortsatta barnafödande	26
5. Diskussion av resultaten	29
Efterord	37
Referenser	38
Bilaga	41
Figurer	42
Tabeller	45

1. Inledning

I denna rapport ska vi studera moderna svenska tvåbarnsmödrars benägenhet att få också det tredje barnet. Det knyter sig ett speciellt intresse till just detta ordningsnummer, då tidigare studier visat att det är nedgången i tredjebarnsfödslarna som i stor utsträckning ligger bakom dagens låga fruktsamhetsnivå (Johansson och Finnäs, 1983; Quist och Rennermalm, 1985).

I dag är det tvåbarnsnormen som gäller. Detta bekräftades av Statistiska centralbyråns fruktsamhetsundersökning från 1981, som våra data är hämtade ifrån. Ytterst få av de tillfrågade unga kvinnorna uppgav sig planera för barnlöshet och ettbarnsfamiljen var heller inte särskilt populär (Nordenstam, 1984). Detta skall säkert ses främst som ett uttryck för de värderingar och normer som råder runt familjestorleken, för många av de yngre kvinnorna har sitt barnafödande relativt långt fram i tiden, så förväntningarna kan inte uppfattas som helt realistiska planer.

Samma undersökning visar intressant nog att osäkerheten rörande det slutliga barnantalet var störst hos kvinnor som var i 30 till 34 års ålder och som redan hade ett eller ett par barn. Osäkerheten rörde främst det tredje barnet. Bland dessa kvinnor fanns en relativt stor grupp som inte avvisade tanken på fler än två barn, utan att de direkt planerade för det.

Bland orsakerna till att kvinnor som redan hade minst två barn var tveksamma inför ytterligare ett, dominerade bristen på tid och ork samt önskan om att kunna förvärvsarbeta och göra andra saker de var intresserade av. De något äldre kvinnorna uppgav dessutom ofta ålders- och hälsoskäl. Ekonomiska orsaker

fanns också med i bilden och var vanligare ju fler barn familjen redan hade. Det var dock inte så vanligt att kvinnorna upp-gav ekonomin som det viktigaste skälet till att de var tvek-samma.

Den senaste fruktsamhetsnedgången började under senare delen av 1960-talet och kom under en period då småbarnsmödrarna i ökad utsträckning sökte sig ut på arbetsmarknaden och jäm-ställdhetsdebatten intensifierades. Reformen genomfördes för att öka kvinnornas faktiska möjligheter till förvärvsarbete och för att underlätta för föräldrarna att förena förvärvsarbete med hem och familj. Pappornas ansvar för hem och barn kom mer och mer i fokus. Samtidigt ändrades familjebildningsmönstret. Det ogifta samboendet slog igenom som en egen samlevnadsform (Hoem och Rennermalm, 1985). Familjelagstiftningen reformerades utifrån en ny syn på makar som par av självständiga individer och en strävan efter jämställdhet mellan olika samlevnads-former. Utbildningstiden ökade, de moderna preventivmedlen kom på marknaden och abortlagstiftningen liberaliserades.

Den senaste 20-25 års perioden har således varit präglad av många förändringar som har påverkat familjernas situation och yttre villkor, och en fruktsamhetsnedgång har gått hand i hand med den.

Under denna period har olika grupper beteende ändrats på olika sätt och i olika tempo. En studie av tredjebarnsfödselarna kan bidra till att öka kunskapen om utvecklingen, även om den fullständiga bilden också kräver att man dessutom studerar den andra viktiga biten, nämligen ändringarna i sysselsättnings-mönstret. Vi ser här bara på den ena sidan i ett komplicerat samspel av orsak och verkan. Men detta är en nödvändig del av analysen.

I den allmänna debatten kan man urskilja olika tolkningar av hur kvinnornas ökade förvärvsfrekvenser kan hänga samman med nedgången i barnafödandet. I ena ytterpunkten har man dem som menar att kvinnornas starka arbetsmarknadsanknytning gör att det varken finns önskan om eller utrymme för att ha en stor familj, och på motsatt sida dem som hävdar att barnfamiljernas knappa ekonomiska situation tvingar ut båda föräldrarna på arbetsmarknaden och att de därför inte kan klara av att ha flera barn även om de egentligen önskar det. Vår analys kan inte ge svar på vilka de bakomliggande orsakerna till utvecklingen varit, och vi är heller inte säkra på att det finns några entydiga förklaringar till den observerade utvecklingen. Vi kan däremot jämföra det faktiska beteendet mellan grupper av kvinnor, t.ex. kvinnor med olika utbildningsnivå och olika sysselsättning.

Genom sådana jämförelser har vi fått fram förväntade effekter men också överraskande resultat. De hemarbetande tvåbarnsmödrarna har en högre tendens att få ytterligare ett barn än de förvärvsarbetande (som väntat), men skillnaderna grupperna emellan har minskat betydligt över de tre kohorter vi analyserat. (Vi hade snarare väntat oss att skillnaderna skulle ha ökat genom att gruppen hemarbetande mer och mer skulle bestå av speciellt "familjeorienterade" kvinnor). Bland de förvärvsarbetande tvåbarnsmödrarna tycks det sakna betydelse för fruktsamheten om man arbetar heltid eller deltid, medan vi hade väntat oss att heltidsarbetande skulle ha lägst fruktsamhet. Den utbildningsnivå en kvinna har, påverkar hennes val av sysselsättning, och andelen hemarbetande sjunker med ökad utbildning. När man emellertid kontrollerar för bl.a. skillnader i sysselsättningsmönstret utbildningsgrupperna emellan finner man över-

raskande nog att kvinnor med en eftergymnasial utbildning har klart högre tendens än andra att få också ett tredje barn.

Det är dock varken kvinnans utbildning eller hennes aktuella sysselsättning som har störst betydelse för om hon stannar vid två barn. Viktigast är i stället främst avståndet mellan de två första nedkomsterna, liksom hur gammal kvinnan var när hon fick det första barnet. De som haft kort tid mellan de båda första barnen har betydligt oftare fött också ett tredje barn och de som fick det första barnet i ung ålder gick oftare vidare till ett tredje barn än de som var äldre vid första nedkomsten.

Den här rapporten är en vidareföring av en tidigare publicerad analys av utvecklingen i andrabarnsfödslarna (B. Hoem, 1985). Vi kommer därför här att ägna förhållandevis litet utrymme åt att diskutera de bakgrundsfaktorer och den metod vi använt, utan hänvisar här till den tidigare beskrivningen.

2. Dataunderlag och studiens uppläggning

2.1 Fruktsamhetsundersökningen 1981

Som tidigare nämnts är dataunderlaget till den här studien hämtat från den fruktsamhetsundersökning som Statistiska centralbyrån genomförde våren 1981. Undersökningen omfattar intervjuer med 4 300 svenska kvinnor födda under perioden 1936-60. Detaljerade upplysningar om materialet finns i en teknisk beskrivning av undersökningen (Lyberg, 1984) och i tidigare rapporter från samma projekt (mest utförligt i J. Hoem, 1985).

Materialet belyser ett vitt spektrum av kvinnornas liv. Det innehåller bl.a. uppgifter knutna till kvinnans uppväxt,

information om vilka utbildningar hon genomgått, fullständig samboende/giftermåls- och fruktsamhetshistoria och information om hennes sysselsättning i stort sett månad för månad sedan september det året hon fyllde 16 år. Efter ett relativt omfattande kontroll- och upprättningsarbete har detta rikhaltiga material i stort sett en god kvalitet (Etzler, 1984, 1985).

Samtidigt skall vi dock inte sticka under stolen med att vi saknar kunskap om flera aspekter som är centrala för barnafödandet. Vi har några upplysningar om mannen som kvinnan lever samman med (mannens sysselsättning, arbetsfördelningen i hemmet), om bostadsförhållandena, och om familjens ekonomiska resurser, men de avser endast förhållandena vid intervjun. Vår analys handlar emellertid om händelser som ofta inträffat långt före intervjun, så vi kan inte få med dessa aspekter.

2.2 Studerade befolkningsgrupper

Ur figur 1 framgår de demografiska händelser som förekommer i den livsfas vi här koncentrerar oss om. De heldragna pilarna visar de övergångar vi nu analyserar. Isärflyttningarna tas upp i en senare rapport. Vi har begränsat oss till tvåbarnsmödrar som var gifta eller samboende vid andra barnets födelse och har uteslutit tvillingmödrar.

Vi studerar förekomsten av tredjebarnsfödslar efter antalet månader som gått sedan det andra barnet föddes. För att hålla någon kontroll över biologiska faktorer tar vi endast med de kvinnor som fått det andra barnet före 36 års ålder samt drar explicit in i analysen kvinnans ålder vid första nedkomsten och avståndet mellan de två första barnen. (Se avsnitt 2.3.)

I tabell 1 redovisas antalet tvåbarnsmödrar som ingår respektive har uteslutits efter orsak. Det är förhållandevis få kvinnor i de båda yngsta femårskohorterna (födda 1951-60) som har hunnit med att bli tvåbarnsmödrar. Som framgår ur tabell 2 har dessutom många av dessa tvåbarnsmödrar fött det andra barnet ganska kort före intervjun 1981, vilket starkt begränsar möjligheterna att undersöka de båda yngsta femårskohorterna här. Vi har därför begränsat denna studie till de kvinnor som uppnått minst 30 års ålder vid intervjun, dvs. kvinnor födda 1936-50. I tabell 3 visas fördelningen på avgångsorsak (jfr. figur 1) för tvåbarnsmödrarna som tillhör dessa tre födelsekohorter.

2.3 Modell

Det är långa traditioner inom demografin för att använda konventionell livslängdstabellsteknik när man vill studera övergångar mellan olika tillstånd (demografiska händelser). Om man är intresserad av många faktorerers samtidiga påverkan på övergångsintensiteterna, stöter man dock ofta på problem med dessa metoder, eftersom grupperna många gånger blir så små att slumpvariationerna dominerar och det inte är möjligt att tolka resultaten. För att undgå sådana problem har vi använt en multiplikativ intensitetsmodell. Metoden används numera flitigt i demografiska och andra studier och den har beskrivits i många olika sammanhang. Se till exempel Allison (1984), Trusell och Hammerslough (1983), samt Tuma och Hannan (1984). Flera datorprogram har också utvecklats för modellanpassningar. Vi har använt version 1.64 av LOGLIN (Olivier and Neff, 1976). Detta program förutsätter att alla bakgrundsfaktorer (kovariater) är

kategoriska (inte kontinuerliga) och att tidsvariabeln är styckvis konstant.

Vi arbetar med två slags bakgrundsfaktorer, nämligen fasta och tidsvarierande kovariater. De fasta är sådana egenskaper hos kvinnan som inte förändras under den del av kvinnornas liv som studeras, som t.ex. den sociala bakgrunden och åldern vid första barnets födelse. Kvinnans sysselsättning däremot är en tidsvarierande kovariat, eftersom tvåbarnsmödrarna kan växla mellan t.ex. heltids- och deltidarbete och mellan att förvärvsarbeta och sköta hushållet på heltid. Resultatet från en modellanpassning visar vilken relativ betydelse faktorerna (både de fasta och de tidsvarierande) har för de övergångsintensiteter som undersöks.

I denna studie beaktar vi följande åtta faktorer:

Fasta kovariater:

kvinnans födelseår,
kvinnans ålder vid första barnets födelse,
avståndet mellan de två första barnen,
om de båda första barnen fötts i samma parförhållande,
uppväxthemmets socioekonomiska tillhörighet samt
kvinnans utbildningsnivå vid andra nedkomsten.

Tidsvarierande kovariater:

kvinnans aktuella civilstånd och
kvinnans aktuella sysselsättning.

De båda första fasta kovariaterna är traditionella demografiska variabler, som dels visar tidsutvecklingen (kvinnans eget födelseår), dels beaktar olikheter som kan hänföras till kvinnornas ålder. Avståndet mellan det första och andra barnet

har också dokumenterad betydelse för kvinnans senare nedkomster (Rodriguez, 1985).

Samtidigt tar vi in den fjärde kovariaten för att undersöka om kvinnor som ingår ett nytt parförhållande mellan den första och andra nedkomsten påverkas i benägenheten för att få också ett tredje barn¹. Det finns demografiska studier som visar att skilsmässor i långa loppet inte minskar antalet barn som föds, som man kanske skulle kunna tro, utan i stället snarare ökar det. Förklaringen skulle vara att de som startar ett nytt parförhållande oftare får barn tillsammans än om de levt kvar i sina gamla parförhållanden även om någon av eller båda makarna redan har barn från förr².

Med kvinnans socioekonomiska bakgrund vill vi försöka fånga upp en eventuell direkt påverkan från normer och attityder i föräldrahemmet utöver den indirekta påverkan som kan finnas via de övriga faktorer vi har med (t.ex. kvinnans utbildningsnivå). Vi fann ingen effekt av denna bakgrundsfaktor vid studien av andra barnets födelse, men vill ändå inte bortse från att den kan ha betydelse för om kvinnorna får ett tredje barn eller inte.

¹ Som framgick ur figur 1 följer vi tvåbarnsmödrarna endast fram till den händelse som kommer först av (1) det tredje barnets födelse, (2) en isärflyttning och (3) intervju-tidpunkten. I den här rapporten kan vi därför inte belysa i vilken utsträckning som tvåbarnsmödrar som flyttat isär, kommer att föda också ett tredje barn.

² Merparten av kvinnorna (70 procent) som ej fått de båda första barnen inom samma parförhållande, var ensamstående när de fick det första barnet och minst tre månader därefter. (Kvinnor som fått det första barnet som ensamstående, men som flyttat samman med en man inom högst tre månader efter nedkomsten, har räknats som om barnet hade fötts inom parförhållandet. Samma avgränsning har använts för det andra barnet.) Förmodligen har en del kvinnor i själva verket fått båda barnen med samma man men inte hunnit flytta samman med honom vid första barnets födelse, men det gäller nog inte för majoriteten.

Tvåbarnsmödrarnas utbildningsnivå och deras sysselsättning är speciellt intressanta variabler när det gäller fruktsamhetsanalyser. Kvinnornas längre utbildningstider och ökade förvärvsfrekvenser framhålls ofta i den allmänna debatten som centrala orsaker till den senaste fruktsamhetsnedgången. Det är dock inte vanligt att man har studerat faktorernas direkta påverkan på fruktsamheten, eftersom detta kräver en mycket mer detaljerad information över kvinnornas livsförlopp än vad som vanligtvis kan erhållas utifrån tillgänglig statistik. Vi har låtit utbildningstiden vara en fast och inte en tidsvarierande kovariat. Bakgrunden är att endast ett fåtal kvinnor studerar under den del av deras liv som vi analyserar, och de som gör det tillhör oftast på förhand gruppen med längst utbildningstid. De flesta respondenter torde därför ha en oförändrad registrerad utbildningsnivå under den livsfas vi studerar.

Däremot är det betydelsefullt att vi i analysen kan ta hänsyn till att kvinnorna kan byta sysselsättning under de perioder vi studerar³. Vi har därför låtit hennes sysselsättning vara en tidsvarierande kovariat. Motsvarande resonemang

³ Eftersom modellen i sin vanliga utformning inte har något "minne", kommer kvinnan att karakteriseras av det aktuella värdet på de tidsvarierande kovariaterna i varje varaktighetsintervall, oavsett värden i de föregående. Exempelvis betyder detta att vi gör ett underliggande antagande om att heltidsarbetande kvinnor har samma beteen-de oavsett tidigare förvärvserfarenhet. Vi vet ännu inte hur stabilt sysselsättningsmönster som svenska tvåbarnsmödrar har haft. Om det är vanligt med många sysselsättningsbyten finns dock en uppenbar risk för felaktiga slutsatser om sysselsättningsens djupare betydelse på grund av att modellen är felspecifierad med hänsyn till sysselsättningsvariabeln. I flera tidigare undersökningar (Heckman, Hotz and Walker, 1985; Montgomery and Kisker, 1985; B. Hoem, 1985; Jensen och Schweder, 1986) har dock den aktuella sysselsättningen använts på samma sätt som i den här undersökningen. Inom demografiska avdelningen pågår arbete med att finna en variabel som på ett tillfredsställande sätt kan sammanfatta hela kvinnans sysselsättningshistoria.

gäller för hennes civilstånd, dvs. om hon är gift eller samboende.

Mer information omkring valet av bakgrundsfaktorer och deras avgränsning finns hos B. Hoem (1985). I vår bilaga redovisas grupperingen av bakgrundsfaktorerna.

3. Kvinnornas fördelning på olika bakgrundsfaktorer.

I den här studien redovisar vi hur olika egenskaper hos tvåbarnsmödrarna har påverkat deras fortsatta barnafödande. För att bättre förstå innebörden av de skillnader vi har fått fram, är det viktigt att ha en viss övergripande kunskap om hur vanliga olika kombinationer av bakgrundsvärden har varit hos respondenterna. Innan vi går över till själva resultatredovisningen ska vi därför i det här kapitlet redovisa några uppgifter om tvåbarnsmödrarnas fördelning på några av de fasta bakgrundsfaktorerna i analysen.

Det har successivt blivit vanligare att kvinnorna var samboende och inte gifta när de fick sitt andra barn (jfr. tabell 4). Inledningsvis var det egentligen bara bland de kvinnor som hade ingått ett (nytt) parförhållande efter första barnets födelse som samboende förekom. Av kvinnor födda 1936-45 som hade fått de båda första barnen inom olika parförhållanden var hälften samboende när de fick det andra barnet, mot 30 procent av dem som var registrerade som ensamstående när de fick det första barnet.

Det har samtidigt varit en ökning i andelen kvinnor som ej fött de båda första barnen inom samma parförhållande. Högst är andelen för kvinnor med kort utbildningstid (jfr. tabell 5).

Uppgången beror på en ökning i andelen kvinnor som fött det första barnet som ensamstående⁴. Andelen som har fött barnen inom olika parförhållanden har legat relativt konstant på 3-4 procent av samtliga tvåbarnsmödrar.

I tabell 6 visas kvinnornas fördelning efter åldern vid första barnets födelse och utbildningstiden för de båda äldsta femårskohorterna. Vi ser bl.a. att det inte har varit några påtagliga förskjutningar varken efter åldern vid vilken kvinnorna påbörjat barnafödandet eller efter utbildningstiden mellan dessa båda femårskohorter. Bland kvinnor med högst ett års utbildningstid hade hälften av kvinnorna fått det första barnet vid 21.5 års ålder, medan motsvarande åldrar för de båda övriga utbildningsklasserna var 24.3 respektive 25.9 år. De genomsnittliga utbildningstiderna i de tre grupperna var 2, 27 och 71 månader, räknat sedan september det året kvinnorna uppnådde 16 års ålder. (Ett kalenderår motsvarar här 10 månaders utbildningstid.) Uppgifterna om medianåldern och utbildningstiden avser de båda äldsta femårskohorterna tillsammans.

Avståndet mellan de båda första nedkomsterna har visat sig ha en mycket stor betydelse för tredjebarnsfödslarna. Bland de kvinnor som fått barnen inom samma parförhållande har de med längst utbildning något oftare än andra kort tid mellan de båda första nedkomsterna, men skillnaderna är inte särskilt stora (jfr. tabell 7). Mellan de båda övriga utbildningsgrupperna har det inte varit någon skillnad i fördelningen efter avstånd mellan de båda första barnen. De som inte fått barnen inom samma

⁴ Kvinnor som uppgivit att de flyttat samman med en man inom högst tre månader efter nedkomsten, har räknats med bland dem som fött barnen inom ett parförhållande. Se fotnot 2.

parförhållande har som väntat längre avstånd mellan första och andra barnet.

Det är heller inte några betydande skillnader i avståndet mellan de båda första barnen beroende på kvinnans ålder vid första barnets födelse. Detta framgår ur tabell 8 för de kvinnor som har fått de båda första barnen inom samma parförhållande. Fördelningen efter avståndet mellan de båda första nedkomsterna är något mera utspridd bland dem som var yngst när de fick det första barnet, men det genomsnittliga avståndet visar små avvikelser grupperna emellan. Det har beräknats till 41 månader både för kvinnor som var tonåringar då de fick det första barnet och för kvinnor som då var i 20-25 års åldern, medan avståndet var drygt 37 månader för dem som fick barnet först efter 25 års ålder.

Vi ska avslutningsvis se något på tvåbarnsmödrarnas sysselsättningsfördelning efter tiden som gått sedan de fick det andra barnet. Några detaljerade studier av kvinnornas sysselsättning har vi inte gjort i detta sammanhang och vi vet därför inte i vilken utsträckning som det är vanligt med sysselsättningsbyten. Detta och liknande frågor ska undersökas i ett speciellt delprojekt som avrapporteras senare.

Vi har i detta material uppgifter om tvåbarnsmödrarnas sysselsättning månad för månad efter andra barnets födelse. Utifrån dessa upplysningar kan vi beräkna de kvarvarande tvåbarnsmödrarnas sysselsättningsfördelning. Vi har endast med kvinnorna under de perioder de har förvärvsarbetat eller varit hemarbetande. Perioder under vilka kvinnorna varit registrerade som studerande, som arbetslösa eller då de ej uppgivit vad de har haft för sysselsättning ingår ej i analysen. (Dessa peri-

oder motsvarar endast 1 till 1.5 procent av den totala risktiden de tre första åren efter andra barnets födelse.)

I figur 2 visas tvåbarnsmödrarnas fördelning på sysselsättning 12-35 månader efter andra barnets födelse för kvinnor födda 1936-50⁵. Det har varit en nedgång i andelen som varit hemarbetande över kohorterna och då speciellt mellan kvinnor födda 1936-40 och 1941-45. Kvinnans utbildning har mycket stor betydelse för valet av sysselsättning under småbarnsperioden (Bernhardt, 1983, 1985; B. Hoem, 1985). Detta gäller också i hög grad tiden efter andra barnets födelse. Kvinnor med minst fyra års utbildning och en eftergymnasial examen har betydligt högre förvärvsfrekvenser än de båda andra utbildningsgrupperna (figur 2). Som framgår ur tabell 9 är det en något högre andel hemarbetande bland tvåbarnsmödrarna än bland ettbarnsmödrarna (men andelen är egentligen inte så överväldigande mycket högre). För båda grupperna framkommer klart utbildningstidens stora betydelse.

Avståndet mellan de båda första barnen har också sammanhang med kvinnans sysselsättning. Andelen hemarbetande sjunker med ökat avstånd mellan nedkomsterna (jfr. figur 2). Mönstret återfinns när vi samtidigt tar hänsyn till kvinnornas utbildning, vilket framgår ur tabell 10. Den relativa skillnaden de tre avståndsgrupperna emellan i andelen hemarbetande är speciellt stor för kvinnor med längst utbildningstid.

⁵ Figuren visar observerade personmånader i de olika sysselsättningarna i procent av samtliga personmånader genomlevda av de kvarvarande tvåbarnsmödrarna 12 till 35 kalendermånader efter andra nedkomsten.

4. Tredje barnets födelse - resultat

4.1 Inledning

Som framgår ur figur 3 har det varit en nedgång i tredjebarnsintensiteterna över de tre kohorter vi har studerat. Nivån på kurvorna är emellertid så låg att det är svårt att få en klar bild av nedgångens storlek ur figuren. Det får man först ur följande analys. Som jämförelse har vi i samma figur ritat in övergångsintensiteterna för andra barnets födelse. De är ofta mer än fem gånger högre än tredjebarnsintensiteterna.

I det här kapitlet ska vi visa hur olika egenskaper hos tvåbarnsmödrarna har påverkat deras fortsatta barnafödande. Vi har använt en multiplikativ intensitetsmodell och har testat ut vilka parvisa interaktionstermer som har behövts för att få en tillfredsställande modellanpassning samt vilka bakgrundsfaktorer som har kunnat utelämnats utan signifikant försvagning av modellanpassningen. Vid varje test har vi valt en signifikansnivå på 5 procent.

Resultatredovisningen ges i tre delar. Inledningsvis koncentrerar vi oss om de stora dragen i utvecklingen, och redovisar bl.a. de faktorer som har haft en signifikant betydelse för benägenheten att få det tredje barnet. Därefter presenterar vi ytterligare resultat som vi funnit viktiga och intressanta utan att de nödvändigtvis givit en signifikant bättre modellanpassning. I avsnitt 4.4 har vi dessutom tagit hänsyn till könsfördelningen hos de två barn som kvinnan redan fött. En diskussion av resultaten följer i kapitel 5.

4.2 De stora dragen i utvecklingen

Den faktor som haft avgjort störst betydelse för tredje barnsfödandet bland kvinnor födda 1936-50 är avståndet mellan de båda första barnen (födelseavståndet). Som framgår ur tabell 11 har kvinnor med relativt kort tid mellan de två första nedkomsterna haft fyra gånger så hög benägenhet att få ett tredje barn som de kvinnor som väntat i minst 4.5 år (frivilligt eller ofrivilligt). I en motsvarande analys av norska kvinnor har Jensen och Schweder (1986) funnit liknande resultat.

Skillnaderna avståndsgrupperna emellan kan delvis ha en biologisk förklaring. Som framgår ur tabell 12, har en stor andel av de långa intervallen mellan första och andra barnet rapporterats som ofrivilliga. Uppgifterna i tabellen bygger på frågor om huruvida kvinnorna blivit gravida först efter en längre tids väntan och i så fall efter hur lång tid. De som uppgav att de inte hade behövt vänta, fick svara på om tidpunkten för graviditeten var lämplig, om den kom för tidigt eller om graviditeten var både oplanerad och olämplig (oönskad). Denna typ av information insamlades för varje barn som kvinnan fött. Det är naturligtvis mycket svårt att bedöma hur väl kvinnornas svar vid intervjutidpunkten stämmer överens med vad de upplevde vid tiden för själva nedkomsten, och man måste nog räkna med att speciellt en del oplanerade och för tidiga graviditeter efter hand upplevs som både planerade och lämpliga.

Ur tabell 12^a framgår dock att kvinnorna ofta säger sig ha planerat för en annan tidpunkt för den andra nedkomsten. Speciellt uppges de längsta avstånden många gånger ha varit

^a Tabellen avser endast de kvinnor som fått de båda första barnen inom samma parförhållande.

ofrivilliga, och 40 procent av kvinnorna med detta avstånd uppgav att de hade fått vänta minst ett år på att bli gravida med det andra barnet. Den mycket låga tredjebarnsfruktsamheten för dessa kvinnor kan därför vara en följd av att de har kvarstående problem med att bli gravida. Detta kan dock inte vara hela förklaringen till avståndets stora betydelse för tredjebarnsfödslarna. Det är också stora skillnader i tredjebarnsintensiteterna mellan de som har fått de båda barnen med kort eller mellanlångt avstånd, och dessa kvinnor har vanligtvis inte behövt vänta länge på att bli gravida.

Födelseavståndets stora betydelse är rätt förvånansvärd, eftersom den egentligen inte kan knytas samman med andra faktorer i analysen. I studien av andra barnets födelse (B. Hoem, 1985) hade ingen av de faktorer vi då beaktade ett speciellt starkt inflytande på avståndet till den andra nedkomsten. Som vi såg i kapitel 3 var det heller inte några stora skillnader i fördelningen efter avståndet mellan de båda första barnen varken efter kvinnans ålder vid första barnets födelse, efter kvinnans utbildningstid eller över kohorterna. När det gäller benägenheten att få det tredje barnet skulle ett samband mellan födelseavståndet och någon annan kovariat visa sig i form av en interaktion i intensitetsmodellen, men vi finner inga signifikanta sådana interaktioner⁷. Tvärtom är födelseavståndets betydelse densamma oavsett utbildningsnivå, oavsett ålder vid

⁷ Det är ju detta som ligger i att intensitetsmodellen har en rent multiplikativ faktor för födelseavståndet.

första nedkomsten, och oavsett om kvinnan är förvärvsarbetande eller hemarbetande⁹.

Kvinnornas ålder vid första barnets födelse har också haft stor betydelse för tredjebarnsfödslarna. Det generella mönstret är att ju yngre kvinnan har varit när hon fick det första barnet, desto större benägenhet har hon haft för att också få ett tredje barn. I detta tillfälle har dock relationerna åldersklasserna emellan inte varit desamma för de tre födelsekohorterna. Interaktionen mellan kohort och åldern vid första nedkomsten gav en svagt signifikant förbättrad modellanpassning ($p=0.049$). Sammanställningen i tabell 11 visar intensitetskurvornas nivå efter kohort och ålder vid första barnets födelse jämfört med nivån för kvinnor födda 1941-45 som fått det första barnet i 20-25 års ålder (basgruppen). Tabellen visar att tredjebarnsfruktsamheten sjunker med stigande ålder vid första barnets födelse (jämför talen radvis). Speciellt märkbar är den höga nivån för dem som var tonåringar när de fick det första barnet⁹.

⁹ Den enda grupp födelseavståndet har en avvikande betydelse för, är de kvinnor som inte levde inom samma parförhållande när de fick de båda första barnen (men avvikelsen är ej signifikant). Samma grupp kvinnor hade också en klart avvikande avståndsfördelning mellan de båda första barnen, men det har nog sin förklaring i själva samlivssituationen. Vi återkommer till denna grupp sist i detta avsnitt.

⁹ För den yngsta kohorten var det inte någon skillnad mellan de som var i 20-25 års ålder vid första nedkomsten och de som då var äldre. Detta kan dock ha en speciell förklaring. I den yngsta kohorten (som var 30-34 år vid intervjun) kan vi räkna med att ha en övervikt av förhållandervis unga kvinnor i gruppen som fick det första barnet efter 25 års ålder. De kvinnor som fick det första barnet först i 30-års åldern, har nämligen ofta inte hunnit med att bli också tvåbarnsmödrar före intervjun. Det är därför möjligt att nivån för denna grupp skulle minska något om vi hade kunnat studera alla kvinnor som fött det andra barnet före 36 års ålder, såsom vi har kunnat göra för de två äldre kohorterna.

Ur samma sammanställning ser man att benägenheten att få det tredje barnet ökat något för de som var tonåringar när de fick det första barnet (jämför talen kolonnvis). För de som var mellan 20 och 25 år, har det däremot varit en kraftig nedgång, nästan en halvering över de tre kohorter vi har med i analysen. Denna nedgång får en mycket stor betydelse för det totala antalet födda tredjebarn, eftersom mer än hälften av kvinnorna fått sitt första barn i just detta åldersintervall (jfr. tabell 6).

Vi fortsätter med de rent demografiska variablerna, och vi ser att samboende tvåbarnsmödrar har haft en något lägre tredjebarnsfruktsamhet än de gifta. Jämfört med de övriga faktorerna är dock skillnaden liten och vi kan utelämnas denna faktor utan att få signifikant sämre modellanpassning. Med tanke på de stora fruktsamhetsskillnader emellan gifta och samboende kvinnor utan barn (Etzler, 1986) eller med ett barn (B. Hoem, 1985) är detta mycket överraskande. Vi skall dock vara försiktiga med någon långtgående tolkning av detta resultat, då ogift samboende var relativt ovanligt bland tvåbarnsmödrarna i dessa kohorter, och i den mån det förekom var det mest bland de förhållandevis få kvinnor som hade fått sitt första barn antingen som ensamstående eller inom ett annat parförhållande än det aktuella (jfr tabell 4).

Det är också endast små och inte signifikanta skillnader i benägenheten att få det tredje barnet mellan tvåbarnsmödrar med olika social bakgrund (jfr tabell 11). Vi har tidigare fått liknande resultat för andra barnets födelse. Kvinnornas socioekonomiska bakgrund har alltså inte någon självständig betydelse för deras fortsatta barnafödande, när vi samtidigt kontrollerar för de övriga bakgrundsfaktorerna. Indirekt har den

dock inflytande, då den i hög grad har påverkat den utbildning som kvinnorna genomgått och härigenom både åldern vid första födelsen, sysselsättningsmönstret och andra faktorer.

De hemarbetande tvåbarnsmödrarna har haft en högre fruktsamhet än de förvärvsarbetande. Märk att det är de deltidssarbetande som haft lägst tredjebarnsintensiteter. Skillnaden på bara 13 procent mellan hel- och deltidssarbetande är dock inte signifikant, så gränsen går egentligen mellan förvärvsarbetande och hemarbetande kvinnor. Mönstret var detsamma i ettbarnsmödrarnas benägenhet att få det andra barnet. De heltidssarbetande ettbarnsmödrarna hade 7 procent högre fruktsamhet än de deltidssarbetande, medan de hemarbetande där låg hela 65 procent över.

Kvinnans egen utbildningsnivå har varit mycket viktig för benägenheten att få det tredje barnet. Kvinnor med minst fyra års studier (och en eftergymnasial examen) har haft nära 80 procent högre tredjebarnsintensiteter än de som hade en kortare utbildningstid. Det är dock ingen skillnad mellan de som har högst ett års studier och de som har studerat mellan ett och fyra år sedan sextonårsåldern. Liknande mönster fann vi också för andra barnets födelse. Detta kan tyckas gå emot andra analyser som ofta visar att gruppen högutbildade kvinnor har färre barn än de med en kortare utbildningstid. Det är emellertid ingen motsättning mellan dessa båda resultat. Om man ser på fördelningen efter slutligt barnantal och utbildning återfinner man det vanliga negativa sambandet också för de kvinnor vi studerat. Detta framgår ur figur 4, som är hämtad från publikationen "Kvinnor och barn" (Arvidsson et al., 1982, sid. 57) och som avser de äldsta kvinnorna i intervjuundersökningen (födda 1936-40).

Den multiplikativa intensitetsmodellen som vi använt, rendodlar den specifika effekten av de olika bakgrundsfaktorerna. Fördelen med den modell vi använt är att det går att hålla isär betydelsen av varje bakgrundsfaktor. Samtidigt är det viktigt att man inte missförstår resultaten och tror att de gäller även om man inte beaktar de övriga faktorerna samtidigt. Allt annat lika har en tvåbarnsmor i gruppen med högst utbildning som nämnts 80 procent högre benägenhet att få ytterligare ett barn än de som har en kortare utbildningstid. Allt annat är emellertid vanligtvis inte lika utbildningsgrupperna emellan och man kan därför inte omedelbart dra slutsatsen att gruppen högutbildade som helhet har en högre andel trebarnsmödrar eller ett högre genomsnittligt barnantal än kvinnor med en kortare utbildningstid, vilket också framkom ur figur 4. Konsekvensen av de observerade skillnaderna för en enskild bakgrundsfaktor måste ses i sammanhang med de andra faktorerna, och då kan bilden bli en annan. Därför är det viktigt att man samtidigt har en viss kunskap om hur kvinnorna med en viss egenskap (i detta fall med en lång utbildningstid) är fördelade på de övriga faktorerna som ingår i analysen.

I figur 2 (kapitel 3) visade vi att tvåbarnsmödrar med den längsta utbildningstiden oftare förvärvsarbetar än de med en kortare. En heltidsarbetande tvåbarnsmor med minst fyra års utbildning har knappt 30 procent högre tredjebarnsintensitet än en hemarbetande med högst ett års utbildning enligt vår modell ($1.13 \cdot 1.79 / 1.50 \cdot 1.05 = 1.28$), när alla andra faktorer har samma nivå för de två kvinnorna. Tar vi dessutom hänsyn till att åldern vid första barnets födelse stiger med utbildningstiden, får de högutbildade lägst fruktsamhet: en heltidsarbetande tvåbarnsmor född under perioden 1941-45 med minst fyra års utbild-

ing som fick det första barnet i 20-25 års ålder skulle enligt vår modell ha knappt 20 procent lägre tredjebarnsfruktsamhet än en hemarbetande tvåbarnsmor, född under samma period men med högst ett års utbildning och som fött det första barnet som tonåring ($1.13 \times 1 \times 1.79 / 1.50 \times 1.56 \times 1.05 = 0.82$).

Slutligen framgår ur tabell 11 att de tvåbarnsmödrar som inte fått de båda första barnen inom samma parförhållande har en klart högre fruktsamhet än de som fått barnen inom samma parförhållande. Samtidigt vet vi att det har varit vanligt inom den första av dessa grupper av kvinnor att ha ett långt avstånd mellan de båda första nedkomsterna (jfr tabell 7), något som i sig normalt haft en starkt reducerande påverkan på benägenheten att få ett tredje barn. För denna grupp kvinnor betyder dock ett långt födelseavstånd förhållandevis litet. Som framgår ur tabell 13 hade de nästan tre gånger så höga tredjebarnsintensiteter som de som levt inom samma parförhållande och som också hade längst avstånd mellan första och andra barnet¹⁰.

I tabell 14 sammanfattar vi resultaten. Vi tar endast med de skillnader som visat sig vara signifikanta, dvs. faktorerna aktuellt civilstånd och kvinnornas socioekonomiska bakgrund är utelämnade, och vi använder endast två utbildnings- och sysselsättningsnivåer. Skillnaderna från motsvarande resultat i tabell 11 är mycket små.

¹⁰ Vi ser vidare att skillnaden grupperna emellan är stor för de som hade kortast avstånd mellan de två första nedkomsterna. Totalt fanns det i hela materialet endast 34 tvåbarnsmödrar med detta födelseavstånd som ej fått barnen inom samma parförhållande, vilket kan ha påverkat resultatets tillförlitlighet.

4.3. Kompletterande resultat

Vi har hittills koncentrerat oss om de stora dragen i utvecklingen och främst diskuterat vilka faktorer (och interaktioner mellan faktorer) det är som ger ett signifikant bidrag till en förklaring av variationerna i tredjebarnsintensiteterna. I detta avsnitt ska vi redovisa några kompletterande resultat om utvecklingen, även om bidragen inte alltid är signifikanta.

Med tanke på den förhållandevis kraftiga nedgången i tredjebarnsintensiteterna är det särskilt intressant att belysa om de olika bakgrundsfaktorernas betydelse har förändrats i takt med fruktsamhetsnedgången. Vi har tidigare visat att effekten av åldern vid första barnets födelse har varit olika för de tre kohorter vi studerat, och att åldern faktiskt har fått en (signifikant) ökad betydelse med tiden. Vi ska nu se i vilken utsträckning detta också gäller för andra faktorer.

Ur tabell 15 framgår hur skillnaderna i tredjebarnsintensiteterna utvecklats över kohorterna för kvinnor med olika selsättning, för kvinnor med olika avstånd mellan det första och andra barnet, samt slutligen för kvinnor med olika utbildningstid. Resultaten har erhållits ur tre separata modellanpassningar. Vi har tagit med de faktorer och den interaktion som ingick i den reducerade modellen i tabell 14, och har dessutom lagt till en ytterligare parvis interaktion i varje modellanpassning, nämligen den mellan kohort och en av de tre bakgrundsfaktorerna vi är intresserade av.

Vi ser inledningsvis att det har varit en kraftig utjämning mellan hem- och förvärvsarbetande kvinnor i benägenheten att få det tredje barnet över kohorterna. För den äldsta kohorten hade de hemarbetande tvåbarnskvinnorna en dubbelt så hög

fruktsamhet som de förvärvsarbetande. Skillnaden grupperna emellan har emellertid blivit mycket liten i den yngsta kohorten. Vi ser dessutom att det är de hemarbetande tvåbarnsmödrarnas fruktsamhet som sjunkit. Vi återkommer till detta resultat i diskussionskapitlet (kap. 5).

Likasa har avståndet mellan de båda första barnen fått en minskad betydelse. Speciellt är det för dem som hade kortast avstånd mellan de båda första nedkomsterna som nedgången varit stor¹¹. Ser vi däremot på de båda utbildningsgruppernas tredje barnsfruktsamhet finner vi ingen klar utveckling av utbildningsnivåns betydelse över kohorterna.

Att flera av våra bakgrundsfaktorer fått minskad betydelse över kohorterna, framgår också klart ur tabell 16, där vi redovisar resultaten från två modellanpassningar, nämligen en för den äldsta kohorten och en för den yngsta. (Vanligtvis håller vi samman de tre kohorterna och låter kohort ingå som en bakgrundsfaktor vid modellanpassningen.) Mönstret för de båda kohorterna överensstämmer väl med det vi erhöll ur modellanpassningarna med en parvis interaktion åt gången. När vi analyserar de båda kohorterna separat, finner vi dessutom att tvåbarnsmödrarnas utbildningstid också fått en klart minskad betydelse för benägenheten att få ett tredje barn, något som inte framkom ur resultaten i tabell 15.

Slutligen har vi dessutom funnit att både kvinnans ålder vid första nedkomsten och hennes aktuella sysselsättning har betydligt mindre betydelse för de som har minst fyra års ut-

¹¹ Fruktsamhetsuppgången för tvåbarnsmödrar födda 1946-50 och som hade minst 54 månader mellan de båda första barnen kan delvis vara en effekt av att det förmodligen är förhållandevis få med riktigt långa avstånd mellan de båda första nedkomsterna i denna kohort, som endast var mellan 30 och 34 år vid intervjun.

bildningstid än för de med en kortare. För de med längst utbildning har de hemarbetande haft knappt 30 procent högre benägenhet att få det tredje barnet än de förvärvsarbetande, mot nästan 50 procent för de tvåbarnsmödrar som hade högst fyra års utbildning. Att vara över 25 år vid första nedkomsten har inte betytt en avsevärt lägre tredjebarnsfruktsamhet för de med minst fyra års utbildning. Aldern har däremot en stor betydelse för de övriga kvinnorna, och den har dessutom ökat över tiden. Dessa resultat erhöles då vi gjorde en separat modellanpassning för tvåbarnskvinnor med minst fyra års utbildning och en för de med högst fyra års utbildning. (De redovisas inte i tabellform här.)

4.4 Betydelsen av de två första barnens kön för kvinnans fortsatta barnafödande

I det föregående har vi tagit med de bakgrundsfaktorer som vi har räknat som de viktigaste i analysen av det ändrade mönstret i tredjebarnsfödslarna. Som framgick ur den tidigare redovisningen var det emellertid några av faktorerna som inte gav ett signifikant bidrag till att förklara skillnaderna i tredjebarnsintensiteterna (kvinnans aktuella civilstånd och hennes socioekonomiska bakgrund) och vi kunde dessutom reducera antalet nivåer för två av bakgrundsfaktorerna (aktuell sysselsättning och utbildningstiden) utan att få en signifikant sämre modellanpassning. Det blev därför möjligt att belysa betydelsen av ytterligare någon faktor, och vi valde då att undersöka huruvida könsfördelningen hos de två barn som kvinnan redan hade fött påverkade benägenheten att få ytterligare ett barn. När vi planerade den här delstudien hade vi könsfördelningen i åtanke, men vi antog att det inte var särskilt troligt att

sådana överväganden skulle ha någon betydelsefull genomslagskraft på tvåbarnsmödrarnas faktiska beteende i dagens Sverige och koncentrerade oss därför om faktorer som beskrev kvinnornas tidigare demografiska beteende och deras utbildning och sysselsättning.

Några resultat i den norska fruktsamhetsundersökningen från 1977 kan emellertid tyda på att familjerna i varje fall i någon utsträckning har vissa könspreferenser också i våra dagar. Ur den undersökningen framgår bl.a. att det bland kvinnor som var gravida vid intervjun eller som uppgav att de räknade med att få fler barn senare, var en större andel som önskade ett speciellt kön på nästa barn om familjens redan födda barn var av samma kön än om familjen redan hade både en pojke och en flicka (Noack och Østby, 1981, tabell 9.9). Detta behöver dock naturligtvis inte påverka familjernas faktiska benägenhet till att få ännu ett barn. Samma undersökning visar dock att det samtidigt var en något högre andel som inte räknade med att föda fler barn bland dem som på förhand hade barn av olika kön än bland dem som bara hade pojkar eller flickor (NOS, 1981, tabell 49). Liknande resultat har också framkommit ur den svenska fruktsamhetsundersökningen (Nordenstam, 1984, sid 30). Mot denna bakgrund har vi också gjort en modellanpassning där vi tagit med en faktor som skiljer på om barnen hade samma eller olika kön.

Det visar sig då att de som på förhand hade två pojkar eller två flickor i vårt material, hade 17 procent högre tredjebarnsintensiteter än de som hade barn av olika kön. Uppgiften som sådan ger inte en signifikant bättre modellanpassning än den i tabell 14, men den är heller inte helt utan betydelse ($p=0.082$).

Man kan fråga sig vem som mest skulle kunna påverkas i sitt faktiska beteende av en önskan om ett barn till av kön motsatt det till de två barn man redan har. Tabellerna från de svenska och norska undersökningarna har ingen ytterligare information som kan ge oss någon ledning. Det verkar dock troligt att de grupper som är mest tveksamma till att få fler barn, också bör vara mest påverkade av överväganden av detta slag. Eftersom vi inte har några uppgifter om kvinnornas inställning till fortsatt barnafödande annat än vid intervjutidpunkten, har vi antagit att sådan tveksamhet var mest utbredd i grupper med låga tredjebarnsintensiteter. Detta passar ganska bra med våra data.

Som framgår ur tabell 17, har nämligen betydelsen av de båda första barnens kön ofta varit större för de grupper som tidigare visat sig ha en lägre benägenhet att få det tredje barnet. Resultaten i tabellen har erhållits utifrån fyra separata modellanpassningar där vi i tillägg till vår reducerade modell (i tabell 14) tagit med könsfaktorn och en interaktion åt gången, nämligen en mellan de två första barnens kön och en av de fyra andra faktorerna. Koefficienterna för de övriga faktorerna påverkades endast marginellt från de tidigare erhållna resultaten, så vi redovisar dem inte här.

I tabell 17 lägger man speciellt märke till att kvinnor med långt avstånd mellan de båda första barnen har 50 procent högre tredjebarnsintensiteter när barnen har samma kön än när de har ett barn av vardera könet. Däremot saknar könsfaktorn tydligen betydelse för de som har kort avstånd mellan de båda första barnen.

Även om effekten av könsfaktorn är liten jämfört med många andra av våra kovariater har den alltså inte varit helt oviktig för vissa grupper av tvåbarnsmödrar.

5. Diskussion av resultaten

Vi har sett att avståndet mellan de båda första barnen är den faktor som har haft störst betydelse för huruvida en kvinna med två barn föder fler barn. Ju kortare småbarnsperiod en kvinna redan har haft, desto större är sannolikheten för att hon också får ett tredje barn. Detta stämmer väl överens med vad andra har funnit i tidigare analyser av barnafödandet. Vi är ändå ganska förvånade över resultatet. Vi har blivit vana vid att söka förklaringar till fruktsamhetsutvecklingen bland sociala och ekonomiska faktorer, såsom kvinnornas ökade utbildning och högre förvärvsfrekvenser samt faktorer tillknutna barnfamiljernas ekonomiska situation och övriga levnadsförhållanden. Vi hade därför inte väntat oss att födelseavståndet skulle vara så viktigt när vi samtidigt beaktade så många förklaringsfaktorer av denna karaktär.

Det är möjligt att biologiska moment delvis kan bidra till att förklara det vi funnit. Naturligtvis har inte alla barn fötts vid de tidpunkter som familjerna själva önskat. Vi nämnde tidigare att 40 procent av respondenterna med långt avstånd mellan de båda första nedkomsterna uppgav att de hade blivit gravida med det andra barnet först efter minst ett års väntan. Den mycket låga tredjebarnsfruktsamheten för dessa kvinnor kan därför delvis vara en följd av att de har kvarstående problem med att bli gravida. Samtidigt har de blivit något äldre än de

kvinnor som fick det första barnet i samma ålder, men som sedan fick det andra barnet fortare. Dessutom har de redan haft en förhållandevis lång period med småbarn, vilket i sig kan ha minskat deras önskan om att ytterligare förlänga den.

Vi vet inte hur många kvinnor det är som aldrig har lyckats bli gravida med sitt andra eller sitt tredje barn. Intressant nog var det mycket få trebarnsmödrar (under 10 procent) som uppgav att de överhuvudtaget hade behövt vänta på att bli gravida med det tredje barnet, mot var fjärde kvinna när det gällde det andra barnet. En lika stor andel (knappt 10 procent) sa att det tredje barnet var oönskat, något som endast ett par procent uppgav då det gällde det andra barnet. Detta kan tyda på att önskan om att få två barn är så stark och väletablerad att många försöker tills de lyckas, medan beslutet om att också få ett tredje barn mera är styrt av individuella förhållanden.

Betydelsen av åldern vid första barnets födelse för benägenheten att få ett tredje barn har stigit över de kohorter vi studerat. Ju yngre kvinnan var när hon påbörjade barnafödandet, desto högre har sannolikheten varit för att hon fått tre barn. Detta gäller emellertid endast för kvinnorna ur de två lägsta av våra tre utbildningsnivåer. För tvåbarnsmödrar med den högsta utbildningsnivån, har startåldern inte haft lika stor betydelse för det fortsatta barnafödandet. Tidigare analyser (J. Hoem, 1985) har visat att det varit betydligt ovanligare att studerande kvinnor ingått ett parförhållande än att jämn-gamla förvärvsarbetande kvinnor gjort det. Detta betyder i sin tur att de med hög utbildningsnivå också har fått det första barnet i högre åldrar. Att vara över 25 år vid första nedkoms-

ten är vanligt för de högutbildade kvinnorna¹². För att bättre få fram en eventuell effekt av en relativt hög ålder vid första barnets födelse borde därför åldersindelningen för just dessa kvinnor kanske ha varit en annan än den vi använt i analysen.

Man skulle kunna tro att startålderns olika betydelse utbildningsgrupperna emellan delvis kunde vara en följd av att vissa kvinnor har fått vänta på att bli gravida första gången, och att det skulle vara en större andel av sådana bland de med kortare utbildningstid som har högst startålder. Tanken är att de kvinnor som har kortast utbildningstid skulle ha haft möjlighet att påbörja barnafödandet tidigare än de som varit under längre utbildning och att orsaken till deras förhållandevis höga startålder skulle vara problem med att bli gravida - problem som sedan kunde kvarstå när det gällde senare nedkomster. Så ser emellertid inte ut att vara fallet i någon speciell utsträckning, åtminstone inte enligt kvinnornas egna utsagor. Bland de kvinnor som tillhör de två lägsta av våra tre utbildningsnivåer och som fick det första barnet efter 25 års ålder, har 21 procent uppgivit att de fått vänta minst ett år på att bli gravida första gången. Bland kvinnor med högst utbildningsnivå var motsvarande andel så nära detta som 17 procent¹³. Det ser alltså inte ut som om ålderns olika betydelse utbildningsgrupperna emellan i någon stor utsträckning skulle vara biologiskt betingad. Det är kanske snarare en effekt av att kvinnor som avslutat sin utbildning i förhållandevis unga år inte så ofta föder barn ett stycke upp i trettioårsåldern, vilket

¹² I genomsnitt har dessa studerat i sju år (sedan september det året de fyllde 16 år).

¹³ Uppgifterna avser endast de kvinnor som också har fått sitt andra barn.

däremot ofta är fallet bland de högutbildade. Den närmaste omgivningens beteende påverkar säkert det egna beteendet även när det gäller något så fundamentalt som barnfödandet.

Aldern vid första barnets födelse har alltså haft olika betydelse för olika utbildningsgrupper. För merparten av kvinnorna har startåldern dock fått en ökad betydelse över kohorterna. Skulle denna tendens hålla i sig också för kvinnor födda efter 1950, måste vi räkna med en fortsatt nedgång i antalet födda barn med ordningsnummer tre eller högre¹⁴.

Vi är emellertid inte säkra på att skillnaderna åldersklasserna emellan kommer att vara lika stora också i framtiden. Det har varit en generell senareläggning av barnafödandet och många av de faktorer vi har haft med i analysen, har fått ändrad betydelse bara över de tre rätt tidiga femårskohorter vi studerat. Vi tänker då speciellt på kvinnans aktuella sysselsättning. De hemarbetande tvåbarnsmödrarna har för alla tre kohorterna haft en högre fruktsamhet än de förvärvsarbetande, men skillnaderna grupperna emellan har minskat kraftigt över kohorterna (jfr tabell 15).

För kvinnor både med ett och två barn har vi funnit att de heltidsarbetande haft en något högre fruktsamhet än de deltidssarbetande. Även om skillnaden inte är signifikant leder resultatet till eftertanke. Det går i motsatt riktning av det vi på förhand hade förväntat oss, eftersom ett deltidssarbete skulle kunna tas som ett uttryck för att kvinnan var mer "familjeinriktad" än en heltidsarbetande. Respondenter med en reducerad arbetstid vid intervju tidpunkten uppgav som dominerande motiv

¹⁴ Endast 40 procent av kvinnorna födda 1958 har fått sitt första barn senast i 25 års ålder, mot mellan 55 och 60 procent för kohorterna födda 1936-50, dvs. för de födelseårgångar vi studerat.

att det var för barnens skull (Nordenstam, 1984, sid. 34). Samtidigt ville de vanligtvis fortsätta förvärvsarbete. Pressen av denna dubbelroll ger alltså en lika låg tredjebarnsfruktsamhet som ett heltidsarbete, t.o.m. något lägre¹⁵.

Det är dessutom viktigt att minnas att tillgången både på arbete och barntillsyn inte är sådan att kvinnorna helt på egen hand kan bestämma om de ska arbeta eller ej och i så fall om det ska vara på heltid eller deltid. Många heltidsarbetande kvinnor säger sig vilja minska sin arbetstid, medan många deltidssarbetande motsatt vill öka den (Nordenstam, 1984, sid. 39).

Fruktsamhetsskillnaderna mellan hem- och förvärvsarbetande tvåbarnsmödrar har varit något mindre än dem vi tidigare fann hos ettbarnsmödrarna. Hos ettbarnsmödrarna var det heller ingen utjämning grupperna emellan över kohorterna, men det finner vi alltså nu. Svårigheterna med att kombinera förvärvsarbete och barn borde öka med antalet barn, så resultatet är rätt överraskande. Det är också anmärkningsvärt att det är en nedgång i de hemarbetandes fruktsamhet som ligger bakom utjämningen sysselsättningsgrupperna emellan, medan de förvärvsarbetandes tredjebarnsfruktsamhet legat mer konstant. Allt eftersom det blivit vanligare att tvåbarnsmödrarna förvärvsarbetar hade vi väntat oss att gruppen av hemarbetande blev mer selektiv och att betydelsen av sysselsättningsfaktorn därför snarare skulle öka än minska över kohorterna.

Om vi nu ska spekulera över orsakerna, är en första fråga vad de ekonomiska faktorerna kan ha haft för betydelse. Det har

¹⁵ Vi vet inte vilka orsakerna till deltidssarbete var före intervju tidpunkten, men vi får väl räkna med att de var ungefär desamma, även om möjligheterna till deltidssarbete radikalt förbättrats sedan 1960-talets förra hälft, då de kvinnor vi studerat började få det tredje barnet.

successivt blivit svårare för en barnfamilj att klara sig på endast en inkomst, speciellt om familjen har flera barn. En familj med två inkomsttagare har bättre förutsättningar rent ekonomiskt att klara av också ett tredje barn. Den starka utjämningen i tredjebarnsfruktsamheten mellan hem- och förvärvsarbetande kvinnor skulle därför i varje fall delvis kunna återspegla utvecklingen i barnfamiljernas ekonomiska situation. Man kan visserligen fråga sig om det tredje barnet i sig drar på familjen så mycket större omedelbara utgifter än det andra eller det första barnet. Här saknas egentligen grundliga undersökningar av marginalkostnaderna. Vid sidan av kostnadsökningen för den nya familjemedlemmens rena konsumtion måste man nämligen också beakta eventuella tröskeleffekter, såsom de konsekvenser ett nytt familjemedlem kan få t.ex. för familjens bostadsbehov jämte konsekvenser för föräldrarnas framtida arbetstid utanför hemmet.

Det är samtidigt viktigt att komma ihåg att dagens kvinnor naturligtvis inte arbetar enbart av ekonomiska orsaker. Frukt-samhetsundersökningen visar att kvinnor med barn inte känt sig mer "tvingade" att förvärvsarbeta av enbart ekonomiska orsaker än de barnlösa¹⁶ (Nordenstam, 1984, sid. 36). Förvärvsarbete har för många småbarnsmödrar blivit en självklar rättighet, samtidigt som det blivit något lättare att kombinera de båda rollerna som yrkeskvinna och småbarnsmamma. Valet står inte

¹⁶ Utbytet av själva arbetet tycks dock vara olika utbildningsgrupperna emellan. Kvinnor med en eftergymnasial utbildning uppgav ofta att arbetets innehåll betydde mycket för dem och att arbetet var intressant, medan de övriga kvinnorna oftare framhöll att arbetet gav en omväxling från hushållsarbetet och att det var en källa till sociala kontakter, vilket kan vara nog så viktigt i en tid då en minskande andel är hemarbetande på heltid (Nordenstam, 1984, sid. 36-37).

längre mellan förvärvsarbete och fler barn, och de flesta reformer som genomförts under senare tid har syftat till att förbättra villkoren för just de förvärvsarbetande kvinnorna, i samband med ett barns födelse. Detta bör i sig medverka till en utjämning i fertiliteten mellan olika sysselsättningsgrupper.

Denna studie visar att utbildningsgrupperna har rätt olika fruktsamhetsbeteende. Som nämnts har gruppen med den högsta utbildningsnivån både högre förvärvsfrekvenser och högre fertilitet som förvärvsarbetande än övriga utbildningsnivåer¹⁷. De högst utbildade har kanske både vilja och möjlighet att kombinera förvärvsarbete och barnafödande i större utsträckning än andra grupper av kvinnor. Samtidigt har de nog vanligtvis bättre ekonomiska förhållanden och de har oftare barntillsynen ordnad genom kommunal barnomsorg¹⁸. Vi har också sett att utbildningsnivåns betydelse minskat väsentligt från den äldsta till den yngsta kohorten i vårt material samtidigt som skillnaderna mellan olika sysselsättningsgrupper minskat radikalt.

Vi tycker att det är ett centralt resultat att betydelsen av flera av faktorerna i denna studie således har minskat över kohorterna. Det ger oss en känsla av att en stor del av förklaringarna till den observerade utvecklingen ligger utanför de moment vi direkt har kunnat ta hänsyn till. Som en beskrivning.

¹⁷ Kom ihåg att det här är tal om den specifika effekten av hög utbildningsnivå. Om vi inte tar hänsyn till den aktuella sysselsättningen och åldern när de påbörjade barnafödandet, reduceras skillnaden utbildningsgrupperna emellan så mycket att utbildningstiden inte längre är en signifikant bakgrundsfaktor. Detta betyder emellertid inte att utbildningseffekten "egentligen" är utan betydelse. Däremot visar det att den kan försvinna om man inte beaktar samverkande faktorer.

¹⁸ Av barnen i 0-6 års ålder var 62% i kommunal barnomsorg om de var barn till högre tjänstemän, mot endast 35% om de var barn till ej facklärdare arbetare (Arvidsson et.al, 1982, sid. 69).

av hur olika förändringar i samhället har gått hand i hand med fruktsamhetsutvecklingen ger det relativt liten insikt att få veta att det är kvinnans ålder vid första nedkomsten och avståndet mellan de båda första barnen som har haft störst betydelse för övergången till att bli trebarnsmor bland de faktorer vi studerat. Vid sidan av biologiska aspekter återspeglar dessa faktorer säkert olika egenskaper och attityder hos kvinnorna som vi inte har kunnat få med på annat sätt. Minskningen i faktorerens inflytande kan tyda på att normerna har glidit över mot en starkare koncentration om tvåbarnsfamiljen i alla studerade grupper, och även att glidningen har varit mest märkbar hos de grupper av kvinnor som tidigare hade högst tredjebarnsintensiteter.

I tidigare rapporter (B. Hoem, 1985) har vi visat att ettbarnskvinnorna fått ett andra barn i oförändrad utsträckning, trots bl.a. ökade förvärvsfrekvenser och ändrade samlevnadsformer, dvs. trots en förskjutning från grupper med högre fruktsamhet till grupper med lägre. Många kvinnor stannar dock vid två barn, och detta har blivit vanligare över de kohorter vi studerat. Vi kan inte se att kvinnornas ökade förvärvsfrekvenser har haft den direkta och dominerande betydelse för utvecklingen som man ibland får intryck av utifrån den allmänna debatten kring orsakerna till fruktsamhetsnedgången. Man kan å andra sidan inte bortse från att förväntningarna om att kvinnorna också ska förvärvsarbeta kan ha haft en stor indirekt betydelse genom att de bidragit till en ändring av värderingarna och normerna kring barnafödandet i riktning mot tvåbarnsidealet.

Under de senaste åren, dvs. efter den period som vårt material ger information om, har det varit en viss fruktsamhets-

uppgång, speciellt märkbar för kvinnor runt trettioårsåldern. Det ligger nära till hands att tolka denna uppgång som en direkt följd av den tydliga senareläggningen av tidpunkten för första barnets födelse, som vi tidigare nämnt. Det skulle alltså röra sig om en viss återhämtningseffekt. Vi har ännu inget material som visar hur tredjebarnsfödelarna utvecklats sedan 1980, men mycket tyder på att det varit en viss uppgång i dem. Detta bör följas upp så snart som möjligt, då vi vet att utvecklingen i tredjebarnsfödelarna är av central betydelse för den framtida fruktsamhetsnivån.

Efterord

Denna rapport ingår som en del i projektet "Kvinnors livsfaser" vid Stockholms universitets demografiska avdelning. Projektet finansieras av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Riksbankens jubileumsfond och Delegationen för social forskning. Genom finansiering av anslag No. HD 19226 från U.S. National Institute of Child Health and Human Development har Jozef Saers ansvarat för att vår dataanläggning fungerat tillfredsställande. Statistiska centralbyrån har ställt avidentifierade data från den svenska fruktsamhetsundersökningen till vårt förfogande.

Under arbetet med detta projekt har jag haft intressanta diskussioner med de övriga medarbetarna på den demografiska avdelningen. Speciellt vill jag tacka Jan M. Hoem för hans många värdefulla synpunkter under arbetets gång och framför allt för de viktiga kommentarer han givit på olika utkast till denna rapport.

Referenser

- Allison, P. (1984). Event History Analysis: Regression for Longitudinal Event Data. Sage University Paper No. 46.
- Arvidsson, A. et al. (1982). Kvinnor och barn: Intervjuer med kvinnor om familj och arbete. Statistiska centralbyrån, Stockholm, Information i prognosfrågor 1982:4.
- Bernhardt, E. (1983). Arbete och barn: Kvinnors sysselsättning i de barnafödande åldrarna. Statistiska centralbyrån, Stockholm, Information i prognosfrågor 1983:4.
- Bernhardt, E. (1985): Women's home attachment at first birth: The case of Sweden. Stockholm Research Reports in Demography, No. 28.
- Etzler, C. (1984). Rättningar och ändringar i fruktsamhetsundersökningens sysselsättningsschema. Stockholms universitet, Demografiska avdelningen, Memorandum 1984-08-22.
- Etzler, C. (1985). Val av utbildningsvariabel vid analys av kvinnors livsfaser. Stockholms universitet, Demografiska avdelningen, Memorandum 1985-06-13.
- Etzler, C. (1986). En preliminär analys av första barnets födelse i första parförhållandet hos svenska kvinnor födda 1936-60. University of Stockholm, Section of Demography, Memorandum of 1986-01-24.
- Heckman, J., J. Hotz, och J. Walker (1985). New evidence on the timing and spacing of births. American Economic Review 75, 179-184.
- Hoem, B. (1985). Ett barn är inte nog. Vad har hänt med svenska ettbarnskvinnor födda 1936-60? Stockholm Research Reports in Demography, No. 25.

- Hoem, J. (1985). The impact of education on modern union initiation. Stockholm Research Reports in Demography, No. 27.
- Hoem, J. och B. Rennermalm (1985). Modern family initiation in Sweden: Experience of women born between 1936 and 1960. European Journal of Population 1(1), 81-112.
- Jensen, A.M. och T. Schweder (1986). The engine of fertility - influenced by interbirth employment? Opublicerat manuskript, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.
- Johansson, L. och F. Finnäs (1983). Fertility of Swedish Women born 1927-60. Statistiska centralbyrån, Stockholm, Urval nr. 14.
- Lyberg, I. (1984). Att fråga om barn: Teknisk beskrivning av undersökningen "Kvinnor och barn". Statistiska centralbyrån, Bakgrundsmaterial från Prognosinstitutet, Stockholm, 1984:4
- Montgomery, M. och E. Kisker (1985). Parity and employment transitions in Sweden and Malaysia: A comparison using multiple-state hazard models. Arbete framlagt vid årsmötet i Population Association of America i Boston.
- Noack, T. och L. Østby (1981). Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Statistisk Sentralbyrå, Oslo. Samfunnsøkonomiske studier nr. 49.
- Nordenstam, U. (1984). Ha barn - men hur många? Statistiska centralbyrån, Stockholm. Information i prognosfrågor 1984:4.
- Norges Offisielle Statistikk B 197 (1981). Fruktbarhetsundersøkelse 1977. Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

- Olivier, D. och R. Neff (1976). LOGLIN 1.0. Users Guide (with several subsequent updates). Harvard University Health Sciences Computing Facility.
- Qvist, J. och B. Rennermalm (1985). Att bilda familj. Samboende, äktenskap och barnafödande bland svenska kvinnor födda 1936-1960. Statistiska centralbyrån, Stockholm, Urval nr. 17.
- Rodriguez, G. (1984). The analysis of birth intervals using proportional hazard models. Technical Report, Departamento de Estadística, Universidad Católica de Chile, Santiago.
- Trussell, J. och C. Hammerslough (1983). A hazards-model analysis of the covariates of infant and child mortality in Sri Lanka. Demography 20(1), 1-26.
- Tuma, N. B. och M. Hannon (1984). Social Dynamics: Models and Methods. Academic Press.

Bilaga. Grupperingen av bakgrundsfaktorena.

Vi ska här redovisa den gruppering vi använt oss av för de olika bakgrundsfaktorerna. Mer detaljerad information omkring valet av bakgrundsfaktorer finns hos B. Hoem (1985, bilaga 2).

Kvinnans födelseår: 1936-40, 1941-45 och 1946-50.

Kvinnans ålder vid första barnets födelse: högst 19 år, 20-25 år och minst 26 år.

Avståndet mellan första och andra barnet: högst 29 månader, 30-53 månader och minst 54 månader.

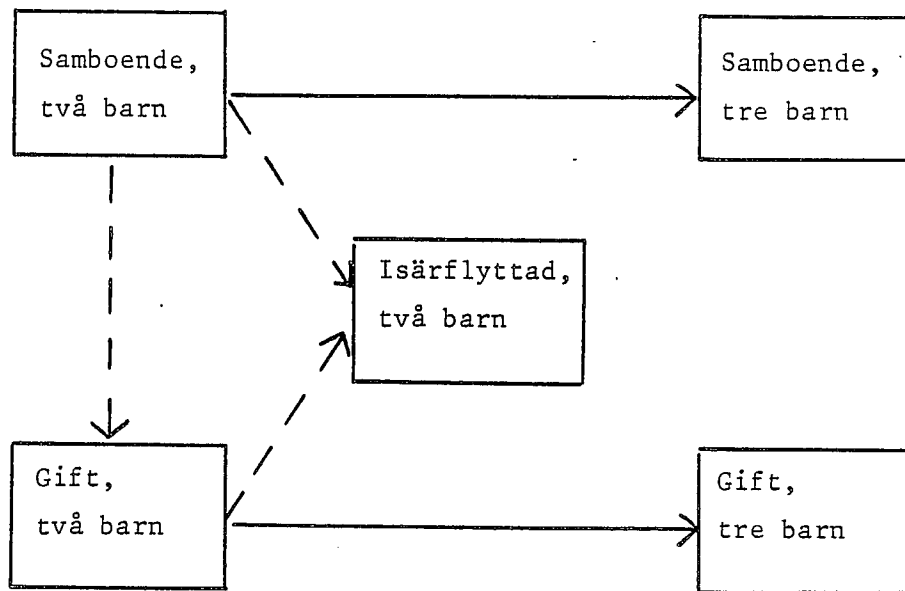
De båda barnen födda inom samma parförhållande respektive inom olika parförhållanden. Den senare gruppen inkluderar de kvinnor som var ensamstående vid första barnets födelse.

Uppväxthemmets socioekonomiska tillhörighet: döttrar till arbetare, döttrar till tjänstemän samt döttrar till lantbrukare och egna företagare.

Kvinnans utbildningsnivå vid andra barnets födelse: låg, mellan och hög. (Högst 10 månaders studier sedan september det året hon blev 16 år, mer än 10 men högst 40 månader, respektive mer än 40 månaders studier. Ett kalenderår motsvarar 10 månaders studier.)

Kvinnans civilstånd: samboende, gift.

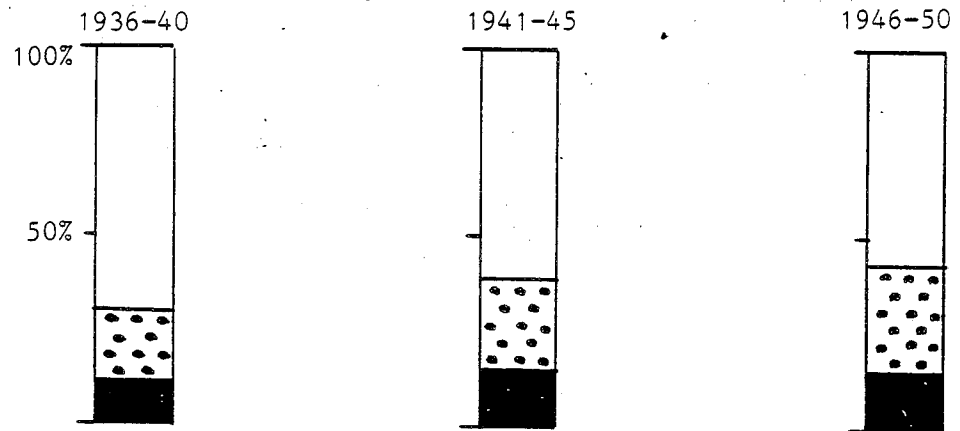
Kvinnans sysselsättning: förvärvsarbete, heltid (minst 35 timmar/vecka); förvärvsarbete, deltid (16-34 timmar/vecka); hemarbete.

Figur 1. Tillstånd och övergångar i denna studie

Fördelning efter födelseår

Kvinnor födda:

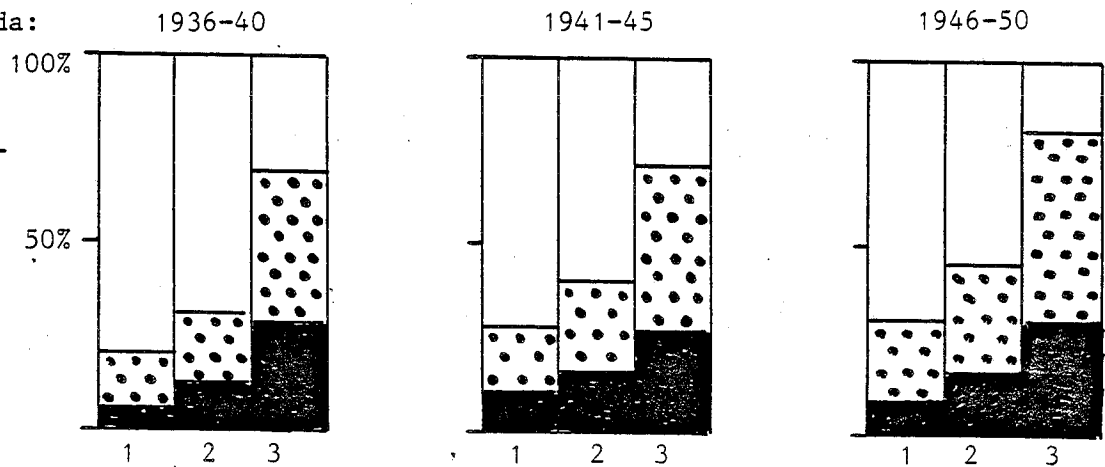

Fördelning efter födelseår och utbildningsnivå

Kvinnor födda:

Utbildnings-
nivå:

- 1 låg
2 mellan
3 hög

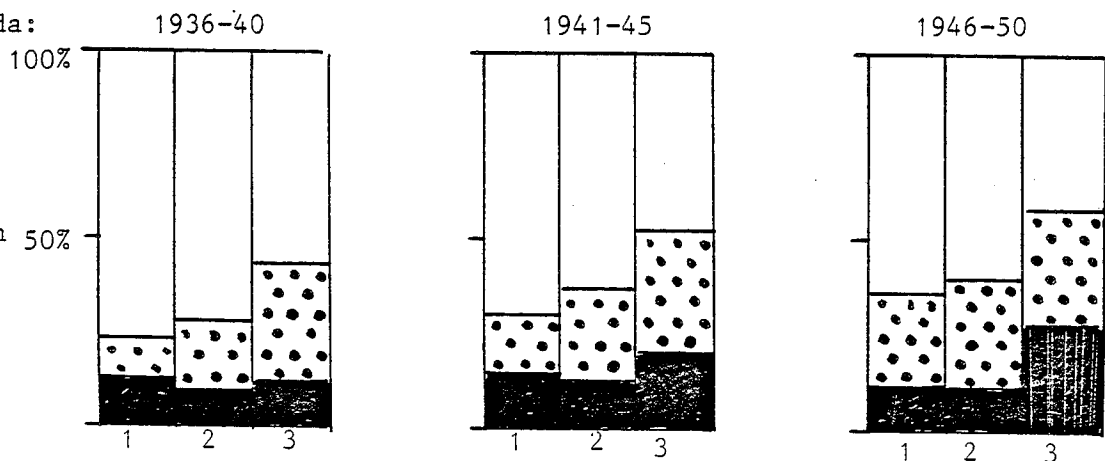

Fördelning efter födelseår och födelseavstånd

Kvinnor födda:

Födelse-
avstånd:

- 1 -29 mån
2 30-53 "
3 54- "

heltidsarb.

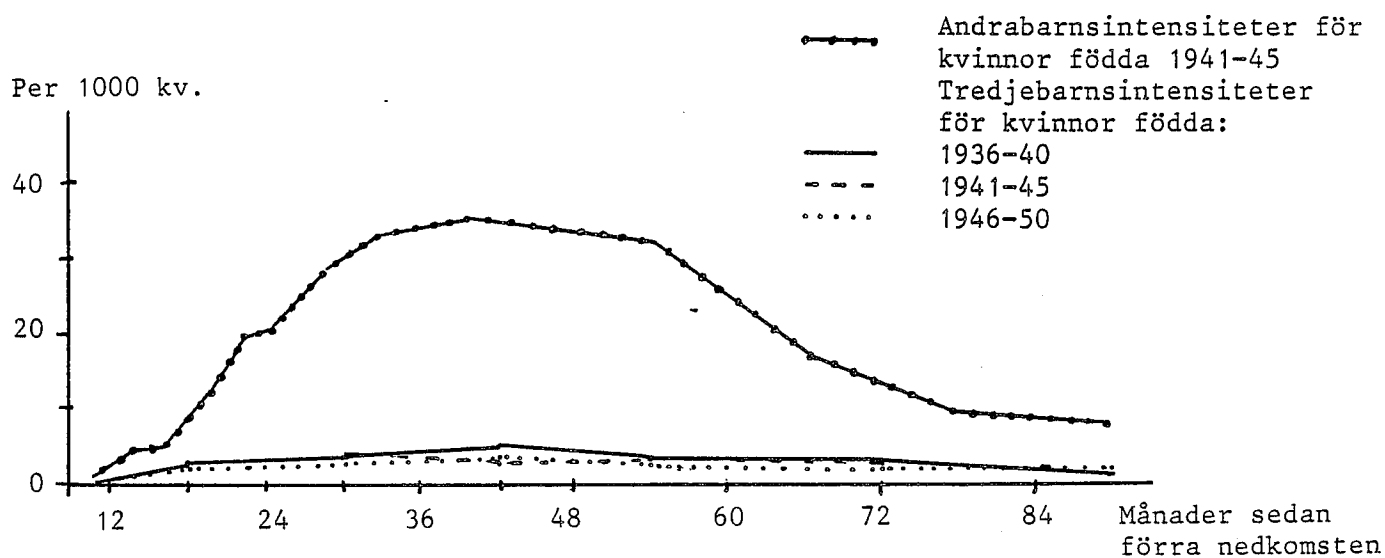

deltidsarb.

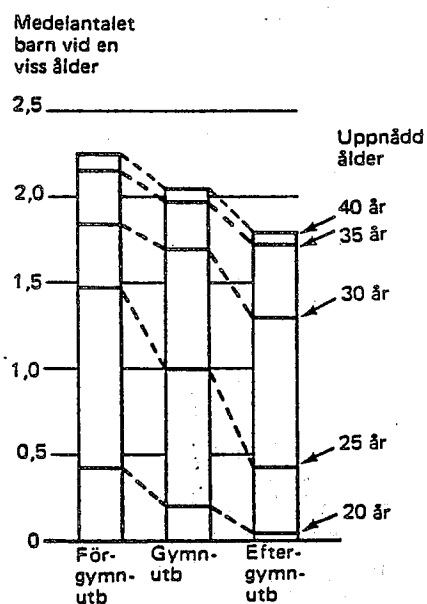

hemarb.

Figur 2. Tvåbarnsmödrarnas sysselsättningsfördelning 12-35 månader efter andra barnets födelse

Figur 3. Observerade centralkvoter för andra och tredje barnets födelse för kvinnor födda 1936-50.

Figur 4. Utbildning och barnafödande bland kvinnor födda 1936-40. Källa: Arvidsson et al., 1982, sid 57.

Tabell 1. Antalet kvinnor som ingår respektive har uteslutits ur denna analys.

Kvinnans födelseår	Antalet intervjuade kvinnor 1)	Antalet som har fött minst två barn	Uteslutna på grund av:			Kvarvaran- de tvåbarns- mödrar
			tvillingar i första nedkomsten	tvillingar i andra nedkomsten	ensamstående vid andra barnets födelse	
1936-40	491	368	5	2	6	340
1941-45	994	711	8	1	10	687
1946-50	1016	659	5	2	8	644
1951-55 2)	1037	377	6	-	10	361
1956-60 2)	703	61	4	-	1	56
summa	4241	2176	28	5	35	2088

45

1) Exkl. 63 kvinnor som uteslutits på grund av brister i uppgifternas kvalitet.

2) Dessa födelsekohorter har uteslutits ur analysen (jfr tabell 2).

Tabell 2. Tvåbarnsmödrarnas fördelning efter eget födelseår och året för andra barnets födelse.

Andra barnets födelseår	Kvinnans födelseår:					Samtliga kvinnor
	1936-40	1941-45	1946-50	1951-55	1956-60	
1955-59	27	-	-	-	-	27
1960-64	136	62	1	-	-	199
1965-69	128	268	90	-	-	486
1970-74	48	253	248	49	-	598
1975-76	1	58	120	78	3	260
1977-78	-	32	99	94	19	244
1979	-	8	46	60	8	122
1980 och våren 1981	-	6	40	80	26	152
Summa	340	687	644	361	56	2 088

Tabell 3. Tvåbarnsmödrarnas fördelning efter eget födelseår och avgångsorsak.

Avgångsorsak	Kvinnans födelseår:		
	1936-40	1941-45	1946-50
Tredje barnets födelse	139	230	152
Isärflyttning	44	86	57
Kvarvarande vid intervjun	157	371	435
Summa	340	687	644

Tabell 4. Andelen samboende tvåbarnsmödrar bland de som fött barnen inom samma respektive olika parförhållanden. Procent.

Kvinnans födelseår	Barnen födda inom:		Samtliga tvåbarns- mödrar
	samma parför- hållande	olika parförhållanden eller kvinnan ensam- stående vid första nedkomsten	
1936-40	2	32	4
1941-45	4	36	7
1946-50	14	49	19
1951-55	30	68	34
1956-60	52	75	55

Tabell 5. Andelen tvåbarnsmödrar som ej fött barnen inom samma parförhållande efter kvinnans födelseår och utbildningsnivå. Procent.

Kvinnans födelseår	Utbildningsnivå:			Samtliga kvinnor
	låg	mellan	hög	
1936-40	12.1	4.5	4.3	9.1
1941-45	12.2	6.6	8.0	10.0
1946-50	22.8	13.2	3.6	16.6

Tabell 6. Kvinnor födda 1936-45, fördelade efter åldern vid första barnets födelse, för olika utbildningsnivåer.

Kvinnans födelseår	Utbildningsnivå	Ålder vid första barnets födelse:			Fördelning efter utbildningsnivå
		-19	20-25	-26	summa
1936-40	låg	27.2	59.2	13.6	100.0
	mellan	5.7	69.3	25.0	100.0
	hög	-	45.7	54.3	100.0
	oavsett utbildning	17.9	60.0	22.1	100.0
1941-45	låg	29.4	59.7	10.9	100.0
	mellan	7.8	64.1	28.1	100.0
	hög	-	52.8	47.2	100.0
	oavsett utbildning	18.8	59.6	21.6	100.0

Tabell 7. Fördelning på avstånd mellan de båda första barnen,
efter kvinnans utbildningsnivå. Kvinnor födda 1936-45.

Utbildningsnivå	Avstånd i månader:			Summa
	högst 29	30-53	minst 54	
Barnen födda inom samma parförhållande				
låg	31.4	49.4	19.2	100.0
mellan	30.0	50.4	19.6	100.0
hög	37.7	52.2	10.1	100.0
oavsett utbildningsnivå	32.1	50.2	17.7	100.0
Barnen ej födda inom samma parförhållande				
oavsett utbildningsnivå	19.0	28.0	53.0	100.0

Tabell 8. Fördelning på avstånd mellan de båda första barnen,
efter åldern vid första nedkomsten. Kvinnor som fött
båda barnen inom samma parförhållande, födda 1936-45.

Ålder vid första nedkomsten	Avstånd i månader:			Summa
	högst 29	30-53	minst 54	
-19	37.1	42.9	20.0	100.0
20-25	30.7	50.6	18.7	100.0
26-	32.7	53.6	13.6	100.0

Tabell 9. Andelen hemarbetande bland de kvarvarande ett- respektive tvåbarnsmödrarna 12-35 månader efter det yngsta barnets födelse, efter kvinnans utbildningsnivå. Kvinnor födda 1936-45. Procent.

Utbildningsnivå	Kvinnor med:	
	ett barn	två barn
låg	67.5	74.6
mellan	51.2	62.7
hög	22.0	29.3

Tabell 10. Andelen hemarbetande bland de kvarvarande tvåbarnsmödrarna 12-35 månader efter det yngsta barnets födelse, efter kvinnans utbildningsnivå och avståndet mellan de båda barnen. Kvinnor födda 1936-45. Procent.

Utbildningsnivå	Avstånd i månader:		
	högst 29	30-53	minst 54
låg	81.3	77.9	58.3
mellan	71.5	65.9	44.9
hög	41.7	25.3	16.5

Tabell 11. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå för de bakgrundsfaktorer som ingår i analysen.

<u>Kvinnans födelseår:</u>	<u>Ålder vid första nedkomsten:</u>		
	-19	20-25	26-
1936-40	1.38	1.22	0.85
1941-45	1.56	1*	0.64
1946-50	1.57	0.63	0.69

<u>Avståndet mellan de två första barnen:</u>	högst 29 mån	2.09
	30-53 mån	1*
	minst 54 mån	0.54
<u>Civilstånd:</u>	samboende	0.86
	gift	1*
<u>Döttrar till:</u>	arbetare	0.98
	tjänstemän	1*
	lantbrukare och egna företagare	1.18
<u>Sysselsättning:</u>	förvärvsarbetande: heltid	1.13
	deltid	1*
	hemarbetande	1.50
<u>Utbildningsnivå:</u>	låg	1.05
	mellan	1*
	hög	1.79
<u>De båda första barnen födda inom:</u>	samma parförhållande	1*
	ej samma parförhållande	1.81

* basgrupp

Anm.: Resultatet av en modellanpassning med angivna faktorer och en interaktion mellan ålder vid första nedkomsten och kvinnans födelseår. Ingen annan interaktion gav en signifikant bättre modellanpassning.

Tabell 12. Kvinnornas upplevelse av tidpunkten för den andra nedkomsten. Tvåbarnsmödrar födda 1936-50, som har fött barnen inom samma parförhållande. Procent.

Andra graviditetens kom	Avstånd mellan de två första barnen (mån):		
	högst 29	30-53	minst 54
för tidigt	12	2	-
lämpligt	75	71	45
först efter väntan	6	25	52
väntetid: 0,5-1 år	(6)	(13)	(12)
1-2 år	-	(9)	(16)
2-5 år	-	(3)	(17)
minst 5 år	-	-	(7)
olämpligt	4	1	1
vet ej	3	1	2
summa	100	100	100

Tabell 13. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå efter avståndet mellan de två första nedkomsterna och efter huruvida barnen fötts inom samma parförhållande eller ej.

Avstånd i månader	Barnen födda inom:		Relationen ej samma/ samma par- förhållande
	samma par- hållande	olika parförhåll- ande eller kvinnan ensamst. vid första nedkomsten	
högst 29	2.02	3.48	1.72
30-53	1*	1.41	1.41
minst 54	0.41	1.21	2.95

* basgrupp

Tabell 14. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå för de bakgrundsfaktorer som visat sig vara signifikanta.

<u>Kvinnans födelseår:</u>	<u>Ålder vid första nedkomsten:</u>		
	-19	20-25	26-
1936-40	1.40	1.24	0.85
1941-45	1.58	1*	0.62
1946-50	1.56	0.62	0.68

<u>Avståndet mellan de två första barnen:</u>	högst 29 mån	2.09
	30-53 mån	1*
	minst 54 mån	0.55

<u>Sysselsättning:</u>	förvärvsarbetande	1*
	hemarbetande	1.43

<u>Utbildningsnivå:</u>	låg och mellan	1*
	hög	1.79

<u>De båda första barnen födda inom:</u>	samma parförhållande	1*
	ej samma parförhållande	1.73

* basgrupp

Anm.: Resultat av en modell Anpassning med en signifikant interaktion (ålder vid första nedkomsten och kvinnans födelseår). Ej signifikanta faktorer uteslutna.

Tabell 15. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå efter kvinnans födelseår och hennes aktuella sysselsättning, hennes utbildningsnivå vid andra barnets födelse samt avståndet mellan de två första barnen.

Kvinnans födelseår	<u>Sysselsättning:</u>	
	förvärvsarbetande	hemarbetande
1936-40	0.63	1.28
1941-45	0.71	1*
1946-50	0.70	0.79

Kvinnans födelseår	<u>Avstånd mellan de två första barnen (mån):</u>		
	högst 29	30-53	minst 54
1936-40	2.53	1.09	0.37
1941-45	2.03	1*	0.42
1946-50	1.60	0.82	0.77

Kvinnans födelseår	<u>Utbildningsnivå:</u>	
	låg och mellan	hög
1936-40	0.61	1.02
1941-45	0.51	1*
1946-50	0.47	0.74

* basgrupp

Anm.: Resultaten har erhållits ur tre separata modellanpassningar. Vid sidan av en av de ovan redovisade interaktionerna ingick faktorerna och interaktionen enligt den reducerade modellen i tabell 14 i var och en av modellanpassningarna. De här redovisade interaktionerna gav följande p-värden:

<u>Interaktionen mellan:</u>	<u>p</u>
födelseår och sysselsättning	0.075
födelseår och avståndet mellan de båda första barnen	0.062
födelseår och utbildningsnivå	0.77

Tabell 16. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå för olika bakgrundsfaktorer, separat för kvinnor födda 1936-40 respektive 1946-50.

		<u>Kvinnor födda:</u>	
		1936-40	1946-50
<u>Avståndet mellan de två första barnen:</u>	högst 29 mån	2.30	1.98
	30-53 mån	1*	1*
	minst 54 mån	0.36	0.86
<u>Ålder vid första nedkomsten:</u>	högst 19 år	1.05	2.30
	20-25 år	1*	1*
	minst 26 år	0.70	1.10
<u>Sysselsättning:</u>	förvärvsarbetande:		
	heltid	1.20	1.08
	deltid	1*	1*
	hemarbetande	2.11	1.23
<u>Utbildningsnivå:</u>	låg	1.21	0.96
	mellan	1*	1*
	hög	2.16	1.34
<u>De båda första barnen födda inom:</u>	samma parförhållande	1*	1*
	ej samma parförhållande	1.80	1.59

* basgrupp

Anm.: Ingen interaktion gav någon signifikant bättre modellanpassning.

Tabell 17. Tredje barnets födelse. Intensitetskurvornas relativa nivå efter de båda första barnens kön och kvinnans aktuella sysselsättning, hennes utbildningsnivå, hennes ålder vid första barnets födelse, och avståndet mellan de två första barnen.

<u>Sysselsättning:</u>		
De födda barnens kön:	förvärvsarbetande	hemarbetande
olika	1*	1*
samma	1.38	1.07

<u>Utbildningsnivå:</u>		
De födda barnens kön:	låg och mellan	hög
olika	1*	1*
samma	1.15	1.25

<u>Ålder vid första nedkomsten:</u>			
De födda barnens kön:	-19	20-25	26-
olika	1*	1*	1*
samma	0.90	1.33	1.30

<u>Avstånd mellan de två första barnen (mån):</u>			
De födda barnens kön:	högst 29	30-53	minst 54
olika	1*	1*	1*
samma	0.95	1.38	1.49

* basgrupp

Anm.: Resultaten har erhållits ur fyra separata modellanpassningar. Vid sidan av en av de ovan redovisade interaktionerna ingick faktorerna och interaktionen enligt den reducerade modellen i tabell 14 i var och en av modellanpassningarna. Könsfaktorn och de här redovisade interaktionerna gav följande p-värden:

<u>Interaktionen mellan:</u>	<u>p</u>
Barnens kön och kvinnans sysselsättning	0.087
Barnens kön och utbildningsnivå	0.21
Barnens kön och aldern vid första nedkomst.	0.072
Barnens kön och avståndet mellan de två barnen	0.056